

Voisine-Jechová, Hana

Co se píše a co se čte : několik úvah o české kultuře a literatuře na prahu romantismu

Slavica litteraria. 2012, vol. 15, iss. Supplementum 2, pp. [197]-208

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/125946>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

HANA VOISINE-JECHOVA

CO SE PÍŠE A CO SE ČTE

Několik úvah o české kultuře a literatuře na prahu romantismu

Ve svém příspěvku bych se chtěla zaměřit na některé rozpory české literatury předbřeznové, t.j. srovnat to, co se publikovalo, a to, co a jak bylo komentováno v soukromé korespondenci nebo zápiscích. Lépe než o literatuře předbřeznové by však bylo mluvit o literatuře předmáchovské, neboť v každé době se prolíná a střetává několik estetických proudů různě aplikovaných a v Čechách první poloviny XIX. století vedle sebe existovalo několik preromantismů a romantismů, jejichž představitelé se výrazně lišili jedni od druhých životním stylem i literárním vkusem. Jestliže Mácha patřil svými životními osudy do období předbřeznového, v dílech některých spisovatelů, kteří žili mnohem déle než on, se objevují názory „předmáchovské“. Je dáno materiály, ke kterým jsem měla přístup, že jsem se zaměřila na autory „předmáchovské“.

Jde pochopitelně pouze o několik sond. Jen část korespondence byla vydána a v časově omezeném referátě nepřichází v úvahu podat přesnější informace ani o tom, co z této korespondence publikováno bylo. Položila jsem si jen otázku, zda a jak se v této korespondenci odráží situace, kterou známe z obvyklých charakteristik literární tvorby dané doby, eventuálně k jakým posunům dochází a proč. Vycházím z publikací Akademie věd *Sbírka pramenův ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, které vycházely od konce XIX. století a jejichž cílem bylo, jak už vyplývá z jejich označení, překročit rámec informací o jednotlivých autorech a přispět k poznání literárního života. Jedním z jejich charakteristických rysů je to, že se neomezují na korespondenci mezi známými autory a eventuálně na dopisy s jejich rodinnými příslušníky, ale že zachycují i jejich styky s drobnými pisateli z lidu (u Vinařického např. často s dnes zapomenutými kaplany a bohoslovci, u Palackého s evangelickými faráři ...), a podávají tak širší obraz kulturní situace v Čechách.

Dějiny literatury se sice píší různě, zdá se však, že některé postupy, kterých se přitom používá, jsou dosud konstantní: zabývají se tím, co bylo publikováno, ať už za života autorova nebo posmrtně. V informacích o každé národní literatuře najdeme zmínky o dílech z jiných literatur, většinou z literatur „světových“, často s konstatováním, jaký byl jejich ohlas (označovaný někdy jako vliv) obecně za hranicemi a především pak v literatuře, jejímiž dějinami se autoři (nebo autor) zabývají. Někde, především v literaturách menšího světového ohlasu, se věnuje i zvláštní pozornost překladům. Vzniká pak dojem, že některá období – a konkrétně konec XVIII. a začátek XIX. století – byla v Čechách mimořádně chudá.

Jenže literatura není pouze to, co se píše, ale také – a snad především – to, co se čte. Jenže jak to zjistit? Je nesmírně obtížné podat ucelený obraz toho, co se v které době četlo. Dodnes nacházíme v knihovnách nerozřezaná slavná literární díla, o kterých se spousta kritiků kladně vyjádřila a o kterých se bohatě diskutovalo. U dnešních románů a básní technické publikační postupy nedovolují obvykle zjistit, zda kniha byla už někým čtena před námi, jak však vyplývá z románu Nathalie Sarraute *Les fruits d'or*, problém zůstává stejný.

Rozpory českého obrození

Podle Pelcla: „V druhé polovici XVIII. století /.../ píše, tiskne a čte se v Praze tolik knih německých, jako v kterémkoli významnějším městě německém, snad i více. Zejména platí to od té doby, co K. Jindř. Seibt byl povolán na universitu pražskou a přednáší tam o krásných naukách po německu, šíří smysl pro krásnou německou musu a literaturu. Ba i dámy, které až do té doby znaly jen krásnou literaturu francouzskou, čítají pry s velikou žádostivostí v zahradách i na procházkách, na veřejných ulicích – jako mužské pokolení – svého Wielanda, Klopstocka, Gellerta, Hagedorna, Rabenera, Gleima, Gessnera, Kleista a j.“¹ Z hlediska Pelclova je to hodnocení negativní.

Podobné názory se objevují i později a týkají se mnohdy i prvních desetiletí XIX. století, t.j. doby, kdy už vyšla díla Máchova. Tak v roce 1842 se Mickiewicz sice vyjadřuje kladně o českých badatelích, zvláště o lingvistech, hodnotí vysoko dílo Jana Kollára, konstatuje však, že Češi „/.../ cieszą się bardzo już z tego, że mogą napisać kilka wierszy w języku cze-

¹ Jan Jakubec, „Uvědomování národnosti“, in *Literatura česká devatenáctého století I*, druhé vydání, opravené a doplněné, Praha 1911, s. 297.

skim...”² A ještě o deset let později Ľudevít Štúr píše o Češích: „Novější jejich básnictví je nižší, často jako k vyrazení šprýmující a patrně cizími příklady načichlé.“³

Při charakteristice literárněvědných prací z konce XVIII. století konstatuje Jan Jakubec: „/.../ u cizích národů si pořizují tato díla slovníková o literátech současných, u nás jsou nuceni utíkat se do minulosti české, protože slovník o českých spisovatelích současných by byl vypadl velmi chudě.“⁴

Tyto výroky netřeba komentovat. Přesto však česká obrozenecká literatura, a ještě spíše kulturní úroveň v Čechách na konci XVIII. a na začátku XIX. století, nutí k zamyšlení. Podle citovaných výroků by bylo možno soudit, že se v té době Čechy teprve pomalu vymaňovaly ze zaostalosti díky několika vlasteneckým nadšencům. V tomto smyslu se ostatně – bez negativního hodnocení – vyjadřují často i badatelé z let nedávných. Felix Vodička např. říká: „Vedle tendence obranné a lidově vzdělávací uplatnila se tendence k náročné literatuře česky psané v sledovaném období jen nevýrazně.“⁵

Tato konstatování nelze vyvrátit, jenže Čechy byly tehdy zemí kultivovanou, s inteligencí na vysoké úrovni, obeznámenou, byť nerovnoměrně, s tím, co se dělo ve světě. Zdá se, že čeští spisovatelé sami byli někdy v rozpacích nad rozpornou situací, která se v jejich zemi vytvářela.

Z tohoto hlediska je zajímavé nahlédnout do jejich korespondence. Jak už bylo řečeno, bude to obraz neúplný, často rozporný, neboť k dispozici máme jen náhodně zachované materiály – a mezi tím, co pisatel dopisu skutečně cítil, a tím, co sděloval svým přátelům, mohly být i určité rozdíly. Tohle je však obecný problém humanitních věd, které nemají k dispozici materiály úplné a jednoznačné, neboť ne všechno, co spisovatel napsal, bylo publikováno a čteno – a i texty uveřejněné nabývají s časem různých významů.

² Adam Mickiewicz, *Dziela* XI, Warszawa 1955, s. 47.

³ Ľudevít Štúr, *O národních písních a pověstech plemen slovanských*, Praha 1853, s. 142.

⁴ *Literatura česká devatenáctého století I, o.c.*, s. 101.

⁵ *Dějiny české literatury II*, ČSAV, Praha 1960, s.28.

Obrozenecký kosmopolitismus

Němečtí autoři nebyli pouze četbou odnárodňující se městské mládeže. Česká inteligence, často původu venkovského, ale vzdělávající se v Praze nebo v jiných městech, která se stávala kulturními středisky, byla obeznána s německou literaturou a věnovala jí pravděpodobně stejnou pozornost jako čtenáři z Vídně, Výmaru nebo Jeny. Autoři německé anakreoniky a klasicismu, Klopstock, Lessing, Gellert patřili k jejich běžné četbě a domnívali se, že by bylo vhodné přeložit je do češtiny, jak doporučuje např. Čelakovský 4. května 1821 v dopise Kamarýtovi.⁶ Jenže i přeložený Gellert zůstává autorem německým.

Je příznačné, že i v soukromé korespondenci najdeme dokonce často úvahy spíše o tom, co by se mělo překládat a pro koho, než o tom, jak by se mělo psát. Zájem o překládání patří k charakteristickým rysům českého obrození, ba i epoch pozdějších, a Mickiewicz v něm snad právem viděl tendenci zdůrazňující jazykovou stránku na úkor obsahových hodnot literárního díla. Situace však byla složitější, jak vyplývá ještě poněkud jasněji z korespondence než z textů publikovaných časopisecky nebo knižně. Dopisy a soukromé záznamy dělají někdy dojem, jako kdyby se chápání literatury vyvíjelo ve dvou vrstvách: na jedné straně spisovatelé vyjadřovali svůj vlastní vkus - a na druhé straně uvažovali o tom, jakým směrem má být orientována tvorba pro české čtenáře. Nešlo sice o dva zcela odlišné postoje, nelze je však ani plně identifikovat - a právě v jejich různém prolínání spočívá charakter dané doby.

Diskuse o tom, zda spisovatelé mají psát především „pro lid“ nebo zda se mají snažit o získání středních a vyšších vrstev obyvatelstva, jsou obecně známé a jsou komentovány v soukromé korespondenci stejně jako v článcích určených pro širší veřejnost. Obvykle se zde dostával do popředí zájem o publikum a osobní vkus spisovatelů nebyl zdůrazňován. V tomto smyslu píše např. ještě v roce 1836 Pr. Ondrák Vinařickému: „Lid sprostý prosí sepjatýma rukama za potravu duchovní, ale málo sytého mu máme k podělení.“⁷

⁶ /.../ nezapomeň na Gellerta ; já ho časem čítám, a myslím, že by některých kusů přeložení pro naše obecenstvo bylo prospěšno. In: *Korespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského I (1818-1829)*. Vydal František Bílý, Sběrka pramenův ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha 1907, s. 84.

⁷ *Karla Aloisa Vinařického korespondence a Spisy pamětní II*. K tisku upravil Václav Otakar Slavík, Sběrka pramenův ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha 1909, s. 196.

V soukromé korespondenci se však ještě výrazněji než v publikovaných člancích objevují rozpory. Na jedné straně si spisovatelé naříkají, že není dost četby, po které lid touží, na druhé straně konstatují, že o knihy není dostatečný zájem a že nakladatelé narážejí na značné finanční potíže. Idylická představa lidových vrstev toužících po vzdělání je v korespondenci korigována poznámkami o potížích každodenního praktického života.⁸

Jak si spisovatelé představovali četbu vhodnou pro širší vrstvy čtenářské? Oblíbenou českou četbou byly tehdy mravoučné a zábavné povídky⁹, ale Vinařický, Čelakovský, Kamarýt a jiní v korespondenci diskutovali především o překladech řeckých a římských klasiků, kterým by se často sami chtěli věnovat. Zároveň však pochybovali o tom, že by překlady klasiků šly v Čechách na odbyt.¹⁰ A Josef Hořčice píše dokonce překladateli *Aeneidy* Vinařickému: „/.../ bylo by k přání, bychom měli více Krameriusů (otce) a Rulíků, jako někdy Veleslavínů. Vyšší umění se sice v mateřštině rozmáhá, což ovšem potěšitelné, ale pro lid málo doposavade činěno.“ A připojuje k tomu úvahu podobnou oslavným komentářům lidové písně: bylo by třeba učit se od lidu.¹¹

Jakým jazykem se psalo ?

Nejde jen o to, že český pravopis nebyl ustálen, že se autoři k pravopisným sporům občas v korespondenci vyjadřovali a že rozkolísání jazykové normy se projevovalo v jejich jazykovém projevu, a to v soukromých zápiscích výrazněji než v člancích určených k publikaci. Je přirozené, že se v jejich textech objevovaly germanismy, které byly později z jazyka vymýceny, ale které v dané době příliš nepohoršovaly, a lze pochopit i to, že svá jména přepisovali nedůsledně, někdy i podle německé výslovnosti.¹²

Netřeba komentovat, že v korespondenci českých vlastenců se velmi často objevují i pasáže německé a hojně citáty z německé literatury a že

⁸ Čelakovský píše v tomto smyslu Kamarýtovi: „Knihkupci skuhrají na špatný odbyt.“ *Korespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského I/2*, Praha 1909, s. 181.

⁹ Viz Lenka Kusáková, *Krásná próza raného obrození*, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2003.

¹⁰ Viz *Korespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského, I/2*, Praha 1909, s. 179.

¹¹ *Karla Aloisa Vinařického korespondence a Spisy pamětní I*, Praha 1903, s. 114.

¹² I otec Františka Palackého se podepisuje někdy „Palattzky“.

někdy i celé jejich dopisy jsou psány německy. Bylo to dáno, jejich školním vzděláním a situací, jaká tehdy panovala v Čechách. Byly mezi ostatně značné rozdíly. V korespondenci Palackého najdeme např. více dopisů psaných německy než u Čelakovského nebo Kamarýta. Není to dáno jejich jazykovými znalostmi, eventuálně více nebo méně vlasteneckým cítěním, ale situací osob a osobností, s nimiž si dopisovali. Korespondence mezi českou a uherskou šlechtou a českými spisovateli byla vedena německy. Ba i s významnými slavisty, jako byl Kopitar, si dopisovali německy. Zdá se, že pisatelé českého původu, ale žijící v Prešpurku, v Pešti nebo v cizině, se často uchylovali k němčině, nebo váhali mezi češtinou a němčinou.¹³ Mezi sebou však čeští spisovatelé, žijící v dvacátých a třicátých letech převážně v Čechách, soustavně německy nekomunikovali, byť se němčině nevyhýbali.

Autoři, kteří jsou známi jako propagátoři lidové poezie, žili ještě v tradici klasické školní formace a ve svých dopisech užívali latinských citátů, ba, především na počátku jejich korespondence, i celá pasáž dopisu je psána latinsky¹⁴, většinou ostatně se zabarvením poněkud žertovným. Někdy jsou i celé dopisy psány latinsky, a to i tam, kde jde o sdělení „objektivní“. Vinařický si až do roku 1842 koresponduje s rytířem Janem de Carro latinsky a teprve od roku 1842 přecházejí oba na němčinu a i bratr Palackého Ondřej se několikrát v korespondenci uchýlil k latině.

Ani v korespondenci však jazyk není pouze nástrojem dorozumění. Čelakovský s Kamarýtem si posílají dopisy, jejichž část a někdy celý text jsou psány polsky, rusky nebo aspoň „ruským písmem“.¹⁵ V tomto případě nejde o srozumitelnost komunikace, ale o zdůraznění jazykových hod-

¹³ S Palackým si německy nedopisují pouze jeho maďarští přátelé jako Nina Zerdahely nebo Antonín Vyrožil, ale i jeho bratr Ondřej mu příležitostně poslal dopis psaný německy. Český malíř Tkadlík mu píše v roce 1821 česky a v roce 1823 německy (viz *Františka Palackého Korespondence a zápisky. Korespondence z let 1812-1826*. K tisku připravil V. J. Nováček, Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1902, ss. 80–81, 153–154), aniž by z toho bylo možno usuzovat na změnu jeho cítění. Pastor Jan Winkler, narozený ve Vsetíně a usazený v Polsku, mu píše střídavě v jednom nebo v druhém jazyce. Jan Körner píše Vinařickému nejprve německy a později česky (viz *Karla Aloisa Vinařického korespondence a Spisy pamětní I., o. c., ss. 86, 88, 103n.*), atd.

¹⁴ Lze to konstatovat na četných místech korespondence Čelakovského s Kamarýtem. Viz *Korespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského I (1818-1829)*. Praha 1907, ss. 16, 18–19, 26n.

¹⁵ *Korespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského I/ 2*, Praha 1909, ss. 337, 391.

not, které je pro české předbřeznové spisovatele příznačné. Jazyk je pro ně sice branou k poznání cizích literatur - navzájem se horlivě povzbuzují v učení cizím jazykům, ale zároveň v něm vidí i obohacení myšlenkové a snad, ne zcela ještě uvědoměle, i úvod do lingvistického chápání vztahu ke skutečnosti. Jazyk je pro ně i určitou hrou, formou výrazu kultivovaného a jaksi nepřímého. Zároveň jim však vícejazyčnost české literatury vadí. V dopise Kamarýtovi Čelakovský 30. srpna 1825 píše: „U nás všechno jakby zabito. Palacký, Macháček píše německy. Já dám-li se do toho, budu psátí – ale pro mnohost jazyků sám ještě nevím jak.“¹⁶

Znalost němčiny a latiny byla běžná a nebylo nutno se k ní vyjadřovat, toužili se však zdokonalit v ruštině a někdy ještě spíše v řečtině¹⁷ a zdá se, že váhali mezi francouzštinou a angličtinou. Z francouzské literatury se soustřeďovali na představitele sentimentalismu, jako je Bernardin de Saint-Pierre¹⁸, zajímali se o Chateaubrianda¹⁹, čím dál tím výrazněji se však orientovali na literaturu anglickou, jak je patrné nejen u Palackého, ale i u Čelakovského.

Slovanské vlastenectví a zájem o lidovou píseň

Ve vztahu k jiným literaturám slovanským se spojuje kosmopolitní orientace českého obrození s tendencemi vlasteneckými a tyto tendence nakonec převládají. Bylo to dáno i jejich osobními styky. Otec příznavky Palackého, paní Zerdahely, si sice dopisoval s Voltairem, Goethe pobýval v Karlových Varech, kde se stýkal i s českými učiteli, Walter Scott napsal Čelakovskému a Browning, který se zabýval slovanským folklorem, si s ním vyměnil i několik dopisů, k těsnějším stykům českých spisovatelů se západoevropskými autory však nedocházelo. S několika slovanskými básníky a učiteli (Kopitarem, Zejlešem, Brodzińským) byla naproti tomu jejich korespondence dosti bohatá. Nešlo však pouze o osobní styky, ale o určité společné kulturní a estetické tendence, které lze považovat za charakteristické pro jednu vrstvu slovanských literatur doby předbřeznové. V korespondenci se odráží to, co je obecně známo ze studií věnovaných dějinám slovanských literatur. V oblasti folklorní inspirace vskutku exist-

¹⁶ *O.c.*, s. 261.

¹⁷ Viz příznání Kamarýtovo v korespondenci s Čelakovským, *Korespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského I (1818-1829)*. Praha 1907, s. 37.

¹⁸ Překlad *Pavla a Virginie* od Pr. Ondráka vyšel v roce 1836.

¹⁹ Vinařický překládá jeho *Mučedníky*.

tuje pospolitost slovanských národů, byť to neznamená, že by u všech nabývala stejného významu a stejných forem. Šlo ostatně o tendence širší, podporované i politickými činiteli. V Čechách takto vyšlo v roce 1819 nařízení konat sbírky lidových písní po všech korunních zemích.²⁰ Šlo především o činnost kantorů. Spisovatelé se do této akce horlivě zapojili, posílali si texty lidových písní, vyjadřovali se k jejich autenticitě, obdivovali se jim a hodnotili umělou tvorbu podle kritérií, která jim odpovídají. Neomezovali se na písně české. Čelakovský posílá Kamarýtovi německý překlad litevských písní²¹, kterým později (roku 1827) věnoval v českém překladu samostatnou publikaci; jindy mu posílá „na pochoutku“ několik písní ruských a upozorňuje na jejich příbuznost s písněmi českými.²² Zápisy lidových písní pro ně nejsou „dokumentem“, ale básnickým dílem, a i když jimi jsou nadšeni, neváhají v nich provést určité stylistické úpravy, jak o tom svědčí jeden z komentářů Čelakovského.²³

Jak je obecně známo a jak už bylo řečeno, všichni čeští básníci dané doby nehledali inspiraci pouze v lidové písni, tento zdroj však byl velice významný a korespondence Čelakovského s Kamarýtem to potvrzuje.²⁴ Zároveň z ní však také vyplývá, že si byli vědomi rozdílu mezi svou tvorbou a ústní slovesností. Některé jejich básně sice zlidověly, mnohdy však jsou ještě poznamenány dozvuky anakreontismu. K tomu se sice ve své korespondenci nepřiznávají, ale to, že považují překlady anakreontských básníků za vhodnou četbu pro širší čtenářské kruhy, dělá dojem, jako kdyby tyto dvě oblasti spojovali.

Zájem o folklórní tvorbu nesvědčí pouze o tematickém a žánrovém zaměření, ale i o postoji k uměleckým hodnotám a jejich funkci. Básníci se snaží být mluvčími širší pospolitosti, s kterou se identifikují, a to ne jako jedinci prožívající subjektivně svůj osud, ale jako příslušníci národního a lidového společenství.²⁵ Do jisté míry žili v přesvědčení, že „nám zpívá

²⁰ Viz *Korespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského*, Praha 1907, s. 14–15.

²¹ Viz *o.c.*, s. 68.

²² Viz *o.c.*, s. 108.

²³ Viz *o.c.*, s. 123.

²⁴ Jako reakci na výhrady k folklórní inspiraci Čelakovský např. píše „/.../ já bych radost nesmírnou měl, kdybych jen nějakým dokonalým /písničkářem/ mohl býti.“ *O.c.*, s. 61. Nebo v komentáři k vlastní básni, kterou posílá Kamarýtovo: „/.../ jeli aspoň trochu duchem našich národních písní básněna – takbych dosti na tom měl.“ *O.c.*, s. 138. Atd.

²⁵ Pojmy „národní“ a „lidový“ nelze sice zaměňovat, je však obecně známo, že v dané době nebyly vždy jasně odděleny.

lid“. Netřeba podotýkat, že tento postoj byl těžko slučitelný s byronskou vzpourou, melancholií a ironií. Konflikty, které tehdy vznikaly v českém literárním světě (především ve vztahu k Máchovi), nevyplývaly pouze z rozporů mezi tematickým zaměřením básníků subjektivního romantismu a spisovateli inspirovanými se lidovou slovesností²⁶, ale odráželo se v nich i různé chápání literatury. Vydavatelé a napodobitelé lidových písní se snažili „sdělit“ to, co bylo vytvořeno v rámci národní nebo i nadnárodní kultury, psát ve stejném duchu, a zařazovat se tak do širší lidské pospolitosti. Romantikovému „subjektivnímu“ zůstávali ve sféře „výrazu“ inspirovaného jejich osobními a neopakovatelnými zážitky a pocity. Celé literární dění je však situováno mezi „sdělením“ a „výrazem“ a v korespondenci českých předbřeznových autorů se pouze projevuje specifické chápání tohoto dvojího zaměření a jejich vzájemného vztahu.

Společenské prostředí a osobní vkus

Po tolerančním patentu se běžně stýkají katolíci a protestanti a nikdo nepochybuje, že patří do stejné kulturní pospolitosti. Lze však předpokládat, vyrůstali přece jen v poněkud jiném prostředí. Setrvávají mezi nimi nějaké rozdíly? I v obdobích náboženské nesnášenlivosti bylo někdy těžké rozlišit, která báseň byla napsána katolíkem a která protestantem. Kollár se zabývá národními písněmi stejně jako předbřeznoví katoličtí básníci v Čechách a na Moravě. Čelakovský a Kamarýt se obdivují jeho znělkám, bohatší korespondence se mezi však nevyvíjí, zatímco autoři protestanští (Palacký, Kollár, Šafařík) si vyměňují dopisy relativně často – a stejně je tomu u spisovatelů katolických. Sotva by však bylo možno považovat to za výraz určitého ideologického zaměření. Bylo to dáno okolnostmi.

Korespondence a osobní zápisky v podstatě nemění charakteristiku českých předbřeznových spisovatelů, která je obecně známa z jejich životopisů. Většinou pocházeli ze skromných rodin venkovských nebo řemeslnických a byli tím poznamenáni. Byli mezi nimi kněží a drobní úředníci, vlastenci, zajímající se o lidovou slovesnost a slovanskou vzájemnost. Toužili však po vzdělání, byli obeznámeni se základními díly jiných literatur, nejprve především německé a polské, ale postupně i ruské, fran-

²⁶ Je ostatně nutno podotknout, že i Máchova se lidovou písní inspiroval, zdá se však, že její „kolektivní“ charakter mu byl vzdálený. Jeho „ohlasy lidových písní“ se liší od tvorby Chmelenského, Čelakovského nebo Kamarýta.

couzské a anglické, a to formovalo i jejich vkus. Snad by bylo možno jen říci, že v jejich soukromých dopisech se projevuje poněkud výrazněji než v jejich tvorbě kosmopolitismus, byť spíše ve formě preromantické než romantické. Byly mezi nimi ostatně i značné rozdíly.

Význačné místo zde zaujímá nesmírně kultivovaný Palacký, který, sám protestant, je ve styku se šlechtickým a zemanským prostředím v Čechách a na Slovensku bez ohledu na náboženské vyznání. Byl by se chtěl stát básníkem, začíná psát svou estetiku, je obeznámen s Blairem, Bouterwekem, Fichtem, Mme de Staël, čte se zájmem Jeana Paula, a to i jeho díla beletristická²⁷, překládá *Ossiana*... Sám prohlašuje: „Historická učení zamiloval sem teprv později, přečetv Robertsonovy spisy, a Bolingbrokova rozjímání o historii. Od toho času ale velmi pilně sem se s ní obíral, zvláště s letopisy země České. Od Angličanů a potom od Ludena Němce naučil sem se považovati historii duchem filosofickým a politickým.“²⁸ Jeho jazykové znalosti jsou mimořádné. Jak sám přiznává, na začátku měl snadnější přístup ke knihám latinským a německým než ke knihám českým²⁹, o českou literaturu se však horlivě zajímal a už v roce 1819 si ve svém „Každodenníčku“ zapsal: „/.../ hodiny prázdné věnovány budou vlasti a národu mému.“³⁰ Palacký čte a ve svých spisech cituje nejen texty německé a latinské, ale i francouzské nebo maďarské, je však zřejmě přitahován – vedle kultur slovanských – především oblastí anglickou. Je to spojeno s tradicí protestantskou, ve které vyrůstal? O angličtinu se tehdy zajímali i jiní spisovatelé, jak o tom svědčí korespondence Čelakovského s Kamarýtem. Palacký se ostatně neomezoval na literaturu a historická studia. Byl milovníkem hudby, hrál na klavír, chodil do divadla, na koncerty, komentoval výtvarné umění, nestýkal se pouze se spisovatelem a badatelem, jako byl Dobrovský nebo Jungmann, ale i s hudebníky a výtvarnými umělci...³¹ Jde jistě o osobnost mimořádnou, jeho korespondence a zápisky však svědčí i o kulturní úrovni země, ve které žil.

²⁷ Je např. upoután jeho románem *Hesperus*. Viz *Františka Palackého Korespondence a zápisky I. Autobiografie a zápisky do roku 1863*. K tisku připravil V. J. Nováček, Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1898, s. 68.

²⁸ Viz *o.c.*, s. 59.

²⁹ Viz *o.c.*, s. 7.

³⁰ Viz *o.c.*, s. 32.

³¹ Z jeho zápisků vyplývá, že se stýkal s hudebníky Dessauerem, Janem Emanuelem Doležálkem, s německým hudebním skladatelem Heinrichem Marchnerem, s nímž se seznámil v Prešpurku, se švagrem německy píšícího pražského básníka Eberta, Tomáškem. Zajímal se o malíře Tkadlíka, který namaloval jeho portrét, byl ve styku s Hellichem, atd.

Palacký jistě převyšoval svými znalostmi většinu z tehdejších spisovatelů, zájem o světovou literaturu byl však v Čechách obecný. Ve své korespondenci se často zmiňují o Shakespearovi, čtou Herdera, Goetha, Schillera, diskutují o nich a tyto dikuse mají poněkud jiný ráz než obdivné citování lidových písní nebo zmínky o českých autorech. Nejde pouze o informace, eventuálně o všeobecné hodnocení z hlediska prospěšnosti pro českého čtenáře, ale o výraz vlastního vkusu. Takto si např. Čelakovský s Kamarýtem vyměňují názory na Goetha a Schillera³², komunikují si zájem o Shakespeara, Herdera, Klopstocka, Gessnera, *Ossiana*, čtou Jeana Paula, Kamarýt je nadšen Lessingovou *Emilií Galotti*³³, Čelakovský čte Volnaye, zmiňuje se o Rousseauovi³⁴, jeho oblíbeným básníkem je Petrarka, atd. Jejich přístup k základním dílům světové literatury je sice omezen a často prostředkován německými nebo polskými překlady, čtou však v několika jazycích a svými znalostmi i vkusem se ocitají na evropské úrovni. Dochází zde k jakési dvoukolejnosti kulturního života: spisovatelé se horlivě zajímají o to, co by se mělo psát „pro lid“, sami však nacházejí zalíbení v dílech ohlasu mezinárodního, neboť - jak praví Čelakovský v roce 1824 – „slovesnost naše pohroužena v nejhlubší dřimotě.“³⁵ Tento výrok však nemá platnost absolutní. Pesimismus vyvolaný četbou umělých českých básní dané doby byl provázen nadšením pro lidovou slovesnost, které nebylo dáno pouze zájmy vlasteneckými, ale i estetickými. A v obdivu, který v nich vzbuzuje RKZ, se spojuje zájem o básnický výraz lidu s atmosférou obklopující *Ossiana*.

Závěr

Těchto několik poznámek neposkytuje ucelený obraz českého kulturního života ve dvacátých a třicátých letech XIX. století, může však vést k zamyšlení nad některými problémy tvorby a percepce literárních děl.

Jak už bylo řečeno - a jak bylo dáno i materiály, které jsem měla k dispozici – tyto poznámky se týkají pouze několika autorů narozených kolem roku 1800. Spisovatelé o deset let mladší (generace máchovská) se vyja-

³² *Korespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského I (1818-1829), o.c., ss. 21, 22, 27, 34n. Goethův Werther však budí v Čelakovském rozpaky, viz o.c., s. 51.*

³³ *O.c., s. 48.*

³⁴ *O.c., s. 158, 159.*

³⁵ *Viz Korespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského I/2, Praha 1909, s. 207.*

dřovali jinak. Zdá se, že spisovatelé z okruhu Čelakovského rozlišovali četbu vhodnou pro lid a díla, o která se zajímali sami. Stejně jako kosmopolitní publikum dané doby četli Jeana Paula, byť Palacký jej považoval za „divného genia“. Bylo možno jej číst v salonu Niny Zerdahelyové, sotva však by odpovídal vkusu českých píšáků. Seznamují se s Goethovým *Wertherem*, lze však pochybovat, že by jej doporučili širšímu čtenářstvu. Jejich představy o tom, co by se v Čechách mělo číst, jsou dosti mlhavé a tehdejší literární praxe se často liší od jejich názorů. Chystají se překladat klasické autory antické - ale oblíbenou četbou širšího publika byly poučné, zábavné a moralizátorské povídky v duchu Krameriově, jak si ostatně sami uvědomovali. Ke spojení osobního vkusu spisovatelů a slovesnosti blízké širokým vrstvám čtenářstva dochází vlastně pouze v oblasti lidové písně, ale i tam – jak už bylo řečeno – je hranice mezi individuálním a kolektivním vztahem ke skutečnosti někdy zpochybněna. Zájem o ústní slovesnost je u nich provázen snahami kosmopolitními, které se projevují zdůrazňováním překladů i hodnocením původních děl básnických, jako např. Kollárových znělek.